

IVZ 2- Přednáška (konzultace) č. 2,3

(2. sem. biologie č.1)(povinné je červené a tučné písmo!!)

Obsah: 1. METABOLISMUS – základní pojmy

2. FOTOSYNTÉZA

3. DÝCHÁNÍ

4. BIOSYNTETICKÉ REAKCE

5. POTRAVA, VÝŽIVA organismů autotrofních, heterotrofních a člověka

Organismy vyměňují s okolím látky, energii a informace.

Zajištění energie, stavebního materiálu a výrobu složek organismu zajišťuje METABOLISMUS

Podmínkou existence života je tedy neustálá oboustranná výměna látek a energií mezi buňkami a okolím (prostředím) .

V každé buňce neustále probíhají četné biochemické procesy. Ze všech zdrojů energie má pro buňky význam pouze energie obsažená v chemických vazbách. V buňce energie nevzniká, ani nemizí, pouze se jedna forma přeměňuje na formu jinou. Energie chemických vazeb látek bohatých na energii se v buňce proměňuje na energii mechanickou, elektrickou, světelnou a další.

Při každé přeměně se část energie změní na tepelnou, kterou pouze živočichové se stálou teplotou těla dokáží využít (homeostáza)

K základním životním funkcím tedy patří souvislá řada biochemických reakcí, kterým říkáme metabolické procesy.

(V buňce =transport látek=difúze, aktivní transport pomocí enzymů, endocytóza-exocytóza, osmóza.)

V buňce probíhají současně děje

- anabolické = endoergické = syntézy složitějších látek spojené obvykle se spotřebou energie - asimilace
- katabolické = exoergické = štěpení složitých látek spojené s uvolňováním energie - disimilace

Metabolismus = přeměna látek a energie (základní pojmy)

A, Látkový metabolismus = *přeměna látek* – organismus přijímá z vnějšího prostředí látky, ty zpracovává na látky tělu vlastní a pak odstraňuje zplodiny metabolismu.

B, Energetický metabolismus = *přeměna energie* – úzce souvisí s látkovým metabolismem, příjem energie z potravy = rozklad potravy => vznik energie (využije hned, zásoba → ATP – adenosin trifosfát)

I. Metabolismus = přeměna látek a energie na úrovni buňky

A, Získávání látek a energie !!!!

Podle způsobu, jakým buňky vyrábějí nebo získávají chemické uhlíkaté (organické) sloučeniny bohaté na energii, dělíme organismy na

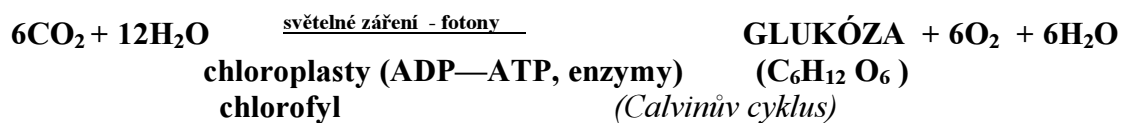
- AUTOTROFNÍ
- HETEROTROFNÍ

Autotrofie = schopnost organismů vytvářet z jednoduchých anorganických sloučenin s nízkým obsahem energie složité a energeticky bohaté organické látky, z nichž pak energii uvolňují. Zdrojem uhlíku je CO₂.

- Organismy fotoautotrofní
- Organismy chemoautotrofní (prototrofní)

Organismy fotoautotrofní - (zelené rostliny, fotosyntetizující bakterie, sinice) pomocí procesu -**FOTOSYNTÉZY** v chloroplastech, jejichž barviva-pigmenty-přijímají světelnou energii a hromadí ji v chemických vazbách, z anorganických látek vznikajících, látek organických.

2. FOTOSYNTÉZA = přeměna energie světelné na chemickou
Zjednodušená rovnice:

Organismy chemoautotrofní – (Chemosyntéza) zdrojem uhlíku je CO₂, z něj tvoří organické látky za využití energie chemické, získané oxidací anorganických sloučenin (Fe, Nitrifikační, S ..) bakterie

Heterotrofie – zdroj uhlíku jsou různé organické látky, přijaté z okolí. K jejich přeměně je využívána energie.

Organismy heterotrofní -Buňky živočichů, hub, některé bakterie i nefotosyntetizující buňky rostlin.

B, Uvolňování energie !!!!!

Stěpení energeticky bohatých sloučenin (sacharidy, tuky..) probíhá:

1, - bez přístupu kyslíku=ANAEROBNÍ GLYKOLÝZA „dýchání“
(vývojově původní způsob získávání energie, dokáží jej všechny buňky)

glukóza--kyselina pyrohroznová (energetický zisk 2ATP- jedovatá, dále je přeměňována:)
vzniká:--kyselina mléčná (bakterie mléčného kvašení, svalové buňky) =FERMENTACE
(VYUŽITÍ např. výroba kysaného zelí, mlékárenský průmysl, siláž)
--kyselina máselná (bakterie)
--etanol (bakterie, KVASINKY)-KVAŠENÍ-využití: výroba alkoholu

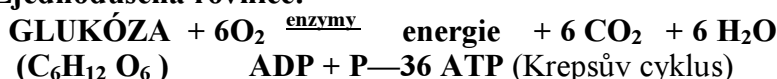
2, - s využitím kyslíku=AEROBNÍ „dýchání“ (v mitochondriích)

-striktní aerobové – plně závislí

-fakultativní anaerobové – při nedostatku kyslíku přežívají na anaerobních procesech

BUNĚČNÉ DÝCHÁNÍ = uvolňování energie

Zjednodušená rovnice:

4. BIOSYNTETICKÉ REAKCE

- V buňce je vytvářeno velké množství sloučenin, největší význam mají
- nukleové kyseliny (DNK, RNK) a bílkoviny
  - polysacharidy, lipidy

Při sekundárním metabolismu u specifických organismů vznikají specifické (charakteristické) sekundární metabolity: vitamíny, hormony, silice, hořčiny, barviva, alkaloidy, steroidy.....aj.

II. Metabolismus = životní funkce vyšších organismů

POJMY: POTRAVA, VÝŽIVA, POTRAVINY, ŽIVINY

Minerální výživa rostlin

PŘÍJEM MINERÁLNÍCH LÁTEK:

uskutečňuje se zejména kořenovým systémem, ale i nadzemními orgány (listy)

- *zdrojem* minerálních látek je:

A, půda, v ní jsou živiny ve třech stavech:

- vázané v minerálech* – pro rostlinu nepoužitelné
- výměnné* – půdní částice nesou na povrchu kationty a vyměňují se za H^+
- rozpuštěné v půdním roztoku* – okamžitě použitelné!!

kořenový příjem – hl. význam má kořenové vlášení

- pasivní transport** = tzv. apoplastickou cestou, difúze, bez účasti energie (současně probíhá i adsorpční výměna iontů – přijímané kationty za H^+ , anionty za OH^- ionty)
- aktivní transport** = tzv. symplastická cesta; i proti koncentračnímu spádu = selektivní sorpce, potřeba energie na aktivace nosiče (přenašeče) nebo na jeho pohyb přes membránu, nosič má specifická vazebná místa jen pro určitý iont => *selektivní příjem*

B, vzduch, voda: **mimokořenový příjem** – všemi nadzemními orgány průduchy

C, doplňková výživa

VÝZNAM PRVKŮ ve Výživě ROSTLIN

a) **MAKROBIOGENNÍ PRVKY**

UHLÍK

- asi polovina sušiny
- **příjem ve formě CO_2 , listy při fotosyntéze**
- **význam pro děje přeměny a výměny látek**

KYSLÍK

- asi 42 % sušiny
- **v podobě CO_2 , H_2O , O_2**
- **důležitý pro aerobní metabolismus**

VODÍK

- 6,5 % sušiny
- **fotolýzou z vody**
- **výměna iontů**

DUSÍK

- 1,5 % sušiny

- přijímán v podobě dusičnanů a amonných solí
- vzdušný dusík přijímají jen sinice, dusíkaté a hlízkovité bakterie na kořenech bobovitých rostlin
- **nadbytek:** nadměrný vývoj vegetativních orgánů, buněčné stěny nedostatečně zpevněné, rostliny sytě zelené citlivé k hladu i suchu, brzdí se vývoj generativních orgánů
- **nedostatek:** brzdí růst vegetativních částí rostlin, hlavně listů, snížen obsah chlorofylu (etiolované listy), listy schnou, opadávají, nízká intenzita fotosyntézy

FOSFOR

- 0,05 % - 2 % sušiny
- složka nukleových kyselin, ATP, koenzymů, fosfolipidů, tvorba jádra, cytoplazmy
- *přijímán z půdy jak $H_2PO_4^-$, HPO_4^{2-}*
- **nedostatek:** *malý vzrůst rostliny, předčasný opad listů, nekrózy nadzemních částí, zástava jaderného dělení, omezení tvorby plodů*
- **nadbytek:** *zkrácení vegetační doby, plody brzy dozrávají*

SÍRA

- 0,5 % sušiny
- složka bílkovin, silic
- *ve formě síranů*
- **nedostatek:** *se obvykle nevyskytuje*

DRASLÍK

- zvyšuje hydrofilnost cytoplazmy ($\Rightarrow$ obsah vody v cytoplazmě)
- aktivátor enzymů, ovlivňuje otevírání průduchů, účastní se tvorby sacharidů
- *přijímán jako K^+*
- **nedostatek:** *tmavnutí okrajů listů (spála), rostliny zakrnělé, plody malé, snížená odolnost rostliny*

HOŘČÍK

- součást chlorofylu, bílkovin buněčného jádra, aktivátor enzymů
- *přijímán jako Mg^{2+}*
- význam pro energetické přeměny v buňce
- **nedostatek:** *skvrnitost a zasychání listů, vzniká chloróza*

VÁPŇÍK

- z vápenatých solí kyselin H_3PO_4 , H_2SO_4
- zpevňuje buněčné stěny, reguluje hydrataci a pH, neutralizuje toxické organické kyseliny
- **nedostatek:** *zpomalení růstu až úhyn, snižuje transport sacharidů z listů, umírání meristémů*

b) MIKROBIOGENNÍ PRVKY

ŽELEZO

- složka enzymů, nutné pro tvorbu chlorofylu
- **nedostatek:** *chloróza – rostliny jsou bledé*

MANGAN

- katalytický účinek na tvorbu chlorofylu, důležitý pro fotolýzu vody

- nedostatek: zpomalení růstu, nekrotické skvrny na listech i chloróza
MOLYBDEN

- nezbytný pro metabolismus dusíku (hl. nitrogenními bakteriemi)
- nedostatek: bledé listy, zpomalení růstu meristémů

ZINEK

- aktivátor enzymů, důležitý pro tvorbu auxinů
- nedostatek: špatný rozvoj semen

Syntéza látek tělu vlastních u živočichů

Potrava – poskytuje *materiál* pro stavbu a obnovu těla, je *zdrojem energie*

Živiny – látky, které se mohou začlenit do buněčného metabolismu živočicha:

- a) přímo
- b) po hydrolyze základní složky (častější)

SLOŽENÍ POTRAVY:

- voda - nezbytná pro udržení životních procesů v buňkách;
- získávání - pitím, v potravě, úplným spalováním živin (metabolická voda - u člověka se jí vytvoří asi 250 ml za 24 hodin)
- minerální látky
- bílkoviny, polysacharidy, tuky →

živiny vznikají hydrolyzou *aminokyselin, monosacharidů a mastné kyseliny*. Tyto látky se mohou dále přeměňovat (např. monosacharidy na glukózu)

Nezbytné (esenciální) metabolity – látky, které organismus nedovede vytvářet, přesto je k životu nezbytně potřebuje

- a) některé aminokyseliny – *valin, leucin, izoleucin, metionin, treonin, fenylalanin, tryptofan, lyzin*
nedostatek: defektní fyzický a mentální vývoj
- b) některé tuky – některé mastné nenasycené kyseliny (např. k. linolová)
- c) vitamíny - organické látky, které vznikají činností bakterií a v těle vyšších rostlin. Získáme je buď hotové (v potravě) nebo provitamíny (vytváří). Nejsou zdrojem energie, jsou složkami enzymů, množství závisí na pohlaví, věku, intenzitě metabolismu atd.

Úloha výživy - zabezpečit přísun dostatečného množství látek, jejichž rozkladem organismus získává energii potřebnou pro životní děje, stavební látky pro růst a obnovování spotřebovaných buněk a na tvorbu enzymů, hormonů, protilátek a surovin pro tvorbu produktů živočišného původu (např. mléko, vejce, vlny, peří)

Nedostatečný příjem potravin → podvýživa - hubnutí, pokles výkonnosti, nervové poruchy

Bazální metabolismus – látková a energetická přeměna potřebná právě jen k udržení životních funkcí, nejmenší množství energie nutné pro zachování živin v úplném klidu

závisí na: druhu organismu, velikosti, hmotnosti, teplotě, potravě, zevním prostředím, stáří, pohlaví.

Teplota živočichů a člověka jako důsledek a předpoklad metabolických dějů.
Metabolismus je závislý na teplotě a teplota na něm.

Živočichové jsou:

- *ektotermní = homoiotermní*
- *endotermní = poikilotermní*
- *heterotermní = utlumující metabolismus*

Endotermie - živočichové, kteří nejsou závislí na okolním prostředí, udržují svou tělesnou teplotu regulačními prostředky na stálé teplotě. Jsou nezávislí na okolním prostředí (ptáci, savci, člověk)

Ektotermie - živočichové s proměnlivou tělní teplotou, závisí na zevní teplotě, ovlivňuje látkový metabolismus - bezobratlí, z obratlovců: kruhoústí, paryby, ryby, obojživelníci, plazi.

Heterotermie - jakmile poklesne teplota ektotermní (nebo je příliš nízká):

- a. **zimní spánek** - období, ve kterém má živočich nedostatek potravy, proto upadá do spánku. energii získává v nahromaděných zásob potravy (ježek, sysel, plch)
- b. **letní spánek** - vysoké teploty, nedostatek potravy (hlodavci)

Teplota musí být regulována (ustavičný výdej a tvorba energie) jinak by došlo k přehřátí. Tvorba tepla v těle - chemická termoregulace.

Výdej tepla

- fyzikálně (prokrvením organismu - rozšiřování cév)
- fyzikální termoregulace - vedením (styk se studeným předmětem), prouděním, vyzařováním, odpařováním, (zejména savci) zrychlené dýchání.

Teplotní zóna - oblast, kde se udržuje stálá teplota jádra s minimální tvorbou energie

Výživa člověka

Zdravá výživa = strava kvalitativně i kvantitativně odpovídající potřebám organismu

- smíšená strava: *bílkoviny 15 %*
sacharidy 60 %
tuky 25 %
voda, minerální látky, vitamíny
- kvalitativní i kvantitativní hledisko

BÍLKOVINY

- **jediný zdroj dusíku => nezbytné**
- **využívány především k obnově a tvorbě vlastních bílkovin**
  - a) *živočišné* – obsahují všechny aminokyseliny
  - b) *rostlinné* – neobsahují vždy esenciální aminokyseliny

⇒ zdravá strava = 50 % rostlinných + 50 % živočišných
- *denní příjem: 1 g bílkovin na 1 kg tělesné hmotnosti*
- nelze je získat metabolickou cestou z cukrů a tuků

SACHARIDY

- hlavní zdroj energie

- v potravě monosacharidy, oligosacharidy a polysacharidy; celulóza = vláknina (podporuje činnost trávicí soustavy, snižuje vstřebávání toxinů), lépe přijímat jako polysacharidy
- *denní příjem: 4 – 5 g na 1 kg hmotnosti*
- při nedostatku dochází k nadměrnému odbourávání tuků – nebezpečí ketózy

TUKY

- zásoba energie
- umožňují vstřebávání vitamínů rozpustných v tucích
- zdroj esenciálních mastných kyselin a cholesterolu
- *denní příjem: 0,5 – 1 g na 1 kg hmotnosti*
- jednotlivé živiny se mohou do určité míry vzájemně zastupovat

MINERÁLNÍ LÁTKY

VITAMÍNY

- nezbytné
- buď se vyskytují samy nebo jako součást enzymů
- antioxidanty
- člověk si je nedovede sám vytvořit
- hlavní produkty látkových přeměn rostlin
- přijímány buď hotové nebo jako *provitamíny=prekurzory* – z nich vitamíny vznikají (např. D)
- zvýšená potřeba vitamínů: v těhotenství, v období růstu, v rekonvalescenci, v nepříznivých klimatických podmínkách, při práci s jedy a ionizujícím zářením, při nadměrném solení, kouření, požívání alkoholu
- *avitaminóza* – nedostatek vitamínů
hypovitaminóza – částečný nedostatek vitamínů
hypervitaminóza – nadbytek vitamínů
antivitaminy – štěpí vitaminy

PŘEHLED VITAMÍNŮ

A, Lipofilní vitamíny

- Vitamin A = retinol = axeroftol

zdroj: živočišné tkáně – játra, rybí tuk, mléko

provitamin – betakaroteny (mrkev, salát, špenát)

význam: pro kůži a sliznici (tvoří bílkoviny v kůži), činnost oční rohovky a sítnice; (protizánětlivé, protirakovinné účinky)

nedostatek: *šeroslepost*, rohovatění kůže, postižení skloviny i zuboviny

nadbytek: poruchy trávicí soustavy
vařením se neničí

- Vitamin D = kalciferoly = antirachitické

zdroj: rybí tuk, mořské ryby, žloutky, máslo

provitamin – ergosterol, 7-dehydrocholesterol → tvorba vitamínu v kůži za účasti UV záření, dále upravován

v ledvinách, uchováván v játrech, takto vzniká jen ve velmi malém množství

význam: podílí se na metabolismu vápníku a fosforu v těle

nedostatek: *křivice* = *rachitis* (vápník nahrazován z kostí) = měknutí kostí a deformace

nadbytek: ukládání vápníku v tkáních

- **Vitamin E** = tokoferol = antisterilní vitamín

zdroj: obilné klíčky

význam: podporuje činnost pohlavních žláz, správný průběh těhotenství; antioxidační funkce (ničí volné kyslíkové radikály)

nedostatek: neplodnost, poruchy těhotenství, svalové $\square$ akteria $\square$ (ochabnutí)

nadbytek: nevolnost, zvracení

- **Vitamin K** = antihemoragický vitamín = fylochinon

zdroj: listová zelenina, kvasnice, tvořen v tlustém střevě činností mikroorganismů ($\square$ akteria coli)

význam: spoluúčast při tvorbě protisrážlivé látky protrombinu

nedostatek: krvácení do tkání a dutin

nadbytek: rozpad červených krvinek, poškození jater

Vitamin F

esenciální mastné kyseliny

B, Hydrofilní vitamíny

- **Skupina vitamínů B**

= B₁, B₂, B₃, B₅, B₆, B₁₂, PP, H, kyselina listová

zdroj: kvasnice, játra, obilná zrna

vařením se ničí

Vitamin B₁ = thiamin = aneurin

význam: důležitý při metabolismu cukrů, chrání nervovou tkáň

nedostatek: únava, poruchy nervů a svalů, může nastat až kolaps srdce → onemocnění *beriberi*

Vitamin B₂ = riboflavin = laktoflavin

význam: důležitý při oxysličovacích dějích v tkáních, součást dýchacích enzymů

nedostatek: trhliny ústních koutků, poruchy kůže, sliznic

Vitamin B₅ = kyseliny pantotenová

význam: součást koenzymu A

nedostatek: různé degenerace, u člověka pálení chodidel

Vitamin B₆ = pyridoxin

význam: podporuje účinek vitamínů B₂ a B₁, metabolismus bílkovin

nedostatek: pomalé hojení zánětů, deprese

Vitamin B₁₂ = kobalamin

význam: pro udržení normální krevní tvorby, činnost CNS

nedostatek: *perniciosní anémie* = *zhoubná chudokrevnost* – degenerace červených krvinek (srpkovité), špatná tvorba

Vitamin PP = niacin

význam: metabolismus cukrů a krevního barviva, syntéza RNA a bílkovin

nedostatek: nemoc *pelarga* – poruchy kůže, trávení, nervů

Vitamín H = biotin

význam: podporuje růst a dělení buněk

nedostatek: únavnost, deprese, nechutenství, záněty kůže, bolesti svalů

Kyselina listová = folová

význam: metabolismus aminokyselin, tvorba červených krvinek

nedostatek: *anémie = chudokrevnost*

▪ **Vitamín C** = kyselina askorbová

zdroj: syrové ovoce a zelenina (vařením se ničí)

význam: katalyzuje oxidaci živin; důležitý pro normální stav vaziva a chrupavek, kostní tkáň a zuboviny; podporuje tvorbu protilátek

nedostatek: únava, snížená imunita

avitaminóza → *kurděje = skorbut* – vypadávání zubů, krvácení do tělních dutin

TÉMATICKÝ OKRUH :6.Metabolismus -přeměna látek a energií –KLÍČOVÁ SLOVA

ve spojení s nepřetržitou výměnou látek, energií a informací s okolím

/reakce anabolické-endoergické- syntéza stavebních a biologicky významných látek,
reakce katabolické-reakce exoergické (glykolýza, dýchání), řízení hormonální a nervové
Rostliny -asimilace a disimilace, asimiláty stavební, zásobní, enzymatické-význam,- vitamíny
Autotrofní organismy (fototrofní=fotosynt. bakterie, sinice, zelené r.,

chemolitotrofní=bakterie siřné,nitrifikační, železité, vodíkové)

Heterotrofní organismy:chemoorganotrofní = saprofyti žijí na odumřelé org. hmotě
= paraziti žijí na živé organické hmotě

Fotosyntéza -fotosyntetická asimilace

Buněčné dýchání, fermentace-kvašení (alkoholové a mléčné)

Biosyntetické reakce

U člověka: metabolismus sacharidů(glukóza---glykogen,-- tuky)

metabolismus tuků (---mastné kyseliny + glycerol-glukoza--tuky)

metabolismus bílkovin(---aminokyseliny---glykogen +močovina - bílkoviny se do zásoby neukládají)

Bazální metabolismus, aerobní a anaerobní dýchání, kyslíkový dluh, teplota těla, homeostáza/

TÉMATICKÝ OKRUH 11.Produkty přírody a lidské zdraví. KLÍČOVÁ SLOVA

úloha učitele na ZŠ - výchova ke zdravému životnímu stylu

Člověk- potrava, výživa a vliv prostředí

potrava rostlin , živočichů a její využití, živiny a energie - bílkoviny, lipidy, sacharidy, enzymy, vitamíny, hormony, nerostné látky, makrogenní a mikrogenní prvky, produkty sekundárního metabolismu, energie pro život- metabolismus člověka, homeostáza, transport látek v rostlinách a u

živočichů, pozitivní a negativní vliv organismů na člověka-organismy jedovaté, alergenní, ozdravné, vliv znečištěného prostředí./